

**КЫРГЫЗСТАНДЫН КАЛКЫНЫН СОЦИАЛДЫК АБАЛЫН ЖАШОО
ДЕНГЭЭЛИН ЖОГОРУЛАТУУДАГЫ МИГРАЦИЯНЫН ТИЙГИЗГЕН ОҢ ЖАНА
ТЕРС ЖАКТАРЫ.**

Бул статьяда азыркы учурдагы эң көйгөйлүү болгон Кыргыз Республикасындагы миграция маселеси жөнүндө жазылды.

Негизги сөздөр: ички миграция, сырткы миграция, калктын социалдык абалы.

**THE USEFUL AND USELESS PARTIES OF MIGRATIONS IN INCREASING THE LIFE
LEVEL OF SOCIAL STATE OF KYRGYZ PEOPLE.**

In this article one of the actual problems is migration in Kyrgyz Republic is considered.

Key words: internal migration, external migration, the social status of the population.

Кыргызстан рынок шартына өтүү менен өз эгемендүүлүгүн алгандан тарта мурунку пландуу экономика учурундагы курулган завод, фабрикалар ж.б. мамлекеттик ишканалардын андан ары иштеп кетүү зарылчылыгы жоголгон. Ал өз учурунда жумушсуздардын тобунун эмгек миграциянын күчөшүнө түрткү болгон.

Кыргызстандагы эмгек миграциясы КР конституциясынын 16-беренесинде так жана дана жазылган б.а. ар бир Кыргызстандык жараан өз эркинче Кыргызстандын аймагынан чыгып, өзү каалаган ишинде иштөөгө, кайра кайтканда эч кандай тоскоолдуксуз Кыргызстанга киргизилүүсүнө о.э. Кыргызстандын аймагында жана Кыргызстандын аймагынан сырткары жерде кандайдыр бир мамлекеттик колдоого муктаж болсо-мамлекет түздөн-түз килигишүүгө тийиш деп жазылган.

Бул чоң жана татаал маселени караардан мурун “Эмгек миграциясы” түшүнүгү эмне экендигине бир аз токтолсок.

Эмгек миграциясы - бул кайсыл гана өлкөдө болбосун элдин кээ бир катмарларынын – өзүнүн материалдык жана социалдык абалын чындоо максатында бир орундан башка бир орунга өз каалоосу боюнча же аргасыздан которулуусун айтабыз.

Эмгек миграциясынын эки түрү бар:

- 1) Ички миграция
- 2) Тышкы миграция

Ички миграция – бул өлкөнүн ичиндеги айрыкча жашоо шарты катаал болгон алыскы райондордон, шаарлардан жана айыл-кыштактардан турмуш-шартын жогорулатуу максатында борборго карай агылуусун айтабыз.

Азыркы учурда баарыбыз күбө болгондой эле алыскы Баткен, Нарын, Талас областарынан, Лейлек, Алай, Чоң-Алай, Чаткал райондорунан, Кыргызстандын борбор шаарлары аталган Ош жана Бишкек шаарларына элдин массалык агылышы менен мүнөздөлөт. Азыркы рынок шартындагы кыргызстандын экономикалык абалы баарыбызга эле белгилүү. Мурдагы СССРдин учурундагы иштеп жаткан дөө – шаа завод, фабрикаларыбыз (Жибек комбинаты, Насос заводу, ХБК, Карбалта гилем комбинаты, Кристал заводу ж.б.) бардыгы срьёнун жоктугунан кыйроого учурап, бүлүндүрүлүп, талаптонолуп, жеке адамдардын колуна өтүп кетти. Билесиздер убагында ушул завод, фабрикалардын бирөөсү эле кеминде 3000ден 20000 чейин элдерди жумуш менен камсыздап

турган.

Азыркы учурда ушундай завод, фабрикалардын жоктугунан, элдин көзгө тутунары эле - борбордук базарлар болуп калды.

Атап айтсак, Оштун борбордук базарында кеминде 5000ден ашуун, Карасуу базарында 10000дин тегереги, Бишкектеги Дордой, Ош, Аламүдүн базарларында 50000дин тегерегинде элдер күнүмдүк жашоо шартын өткөрүү максатында ошол жерде эмгектенүүдө.

Биздин мамлекет агрардык мамлекет б.а. улуттук дүң продукциянын 40-50% айыл-чарба продукциялары түзөт. Бирок күйүүчү жана майлоочу майлардын, уруктук үрөөндөрдүн, жер иштетүүчү техникалардын кымбаттыгы жана ошого жараша өндүрүлгөн айыл-чарба продукцияларынын арзандыгы, дыйкандардын көпчүлүгүнүн жер иштетүүдөн баш тартып башка жака кетүүгө аргасыз кылып жатат.

Эмгек миграциясынын экинчи жана басымдуу бөлүгү бул тышкы миграция.

Тышкы миграция-калктын кээ бир бөлүгүнүн социалдык жана материалдык абалын чындоо максатында, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөргө мыйзамдуу жана мыйзамсыз түрдө баш алып чыгып кетүүсүн айтабыз.

Биздин өлкөбүздүн калкынын эмгекке жарамдуу бөлүгү, айрыкча 18 жаштан 45 жашка чейинки жарандар негизинен Казакстан, Россия, Корея, АКШ, Германия жана Арабия өлкөлөрүндө өз эмгек күчүн сатуунун натыйжасында, Кыргызстанда калган үй-бүлөөсүн жана жакындарын акча каражаттары менен камсыз кылып жатышат.

Сырттан которулган акчалардын баасын ушулардан билсек болот б.а. ар бир табылган акча үчүн биздин өлкөнүн жарандарынын текке кеткен убактысы, ден -соолугу жана эн ачынаары алардын өмүрү менен бааланып жаткандыгында.

Эмгек миграциясы биздин өлкө үчүн эмнени берди б.а. таразанын эки жагына коюп оордук таш басымын карап көрөйлү.

Биздин өлкөбүз үчүн тийгизген оң жактары:

1. Баарыбызга белгилүү болгондой Кыргызстандын калкынын басымдуу бөлүгү өз жашоо шартын, социалдык абалын жакшыртууга жана көз жоосун алган кабат-кабат салынган турак үйлөрүнө ушул эмгек миграциясынын артынан жетишип жатышат.
2. Сырттан акча которуунун натыйжасында улуттук дүң продукциябыз жогорулоодо.
3. Акча которуунун натыйжасында банктарыбызда иш болуп жатат.
4. Сырттан акча которуунун негизинде ички соода түйүндөрдөгү жана базарлардагы акча айлануусу тездеп жатат.
5. Алыскы айыл-кыштак жергесиндеги массалык уурулук ж.б. терс көрүнүштөрдүн байкалаарлык денгээлдеги азайышы.
6. Эмгек мигранттарынын жакындарынын саламаттыгын сактоо жана ден-соолугун жакшыртуу максатында ооруканаларга көрүнүүсү.

Ошол эле жакындарынын б.а. уул-кыздарынын жогорку жана атайын орто-окуу жайларынын контракттык бөлүмүндө кыйналбай окуусу – ушулардын көпчүлүгү сырткы мигранттардын акча которууларынын натыйжасында болуп жаткан иштер деп айтууга толук негиз бар.

Экинчи тышкы эмгек миграциясынын өлкөбүздүн калкына тийгизген терс жактары:

- Өлкөбүздүн жараандарынын жумушка жарамдуу бөлүгүнүн сыртка чыгып кетүүсү.
- Ошол чыгып кеткен жараандардын кайра Кыргызстанга канча пайызы кайтат жана канча пайызы чет өлкөлөрдө калып кетет-бул экинчи чоң маселе.
- Сыртка чыгып кеткен эмгек мигранттарынын балдарынын кароосуз калып калуусу.
- Сыртка чыккан эмгек мигранттарынын өз кесиби боюнча эмес, мыйзамсыз нелегалдуу иштеп жатышы.

Сырткы эмгек мигранттарынын өзүнүн укуктарын жана мыйзамдарын толук билбөөсү.

- 1) Эл аралык денгээлдеги Кыргызстандын миграциялык агенттиктин жетишсиздиги.
- 2) Акыркы учурда болуп жаткан Россиянын, Казакстандын ж.б. өлкөлөрдүн миграциялык саясаты – өлкөдөн кууп чыгаруу боюнча.
- 3) Чет өлкөлөрдө иштеп жаткан биздин жарандарыбыздын ден-соолуктарынан ажырашы.

Эң башкысы адам өмүрүнөн кымбат эч нерсе жок, б.а сыртта иштеп жүргөн мигранттарыбыздын өмүрүнүн кыйылышы. Статистикалык маалыматтарга таянсак, жылына 300-350 адам ар түрдүү себептерден көз жумушат, б.а. ар бир күнгө бир адамдан туура келет.

Мынакей, окурман, тышкы эмгек миграциясы биздин өлкөгө кандай оң жактарды жана терс жактарды берип жаткандыгын, өзүнүздүн көз карашыңыз менен жыйынтык чыгаруу ар бир адамдын жекече баамына байланыштуу.

Кыргызстандын тышкы миграциясын талдайлы. Ар жылы миңдеген Кыргызстандыктар Казакстанда сезондук иштерге иштөө үчүн үй-бүлөсү менен барышат. Сезондук иштердин негизги бөлүгүн талаалардагы 6 айлап, 7 айлап жүргөн кара жумуштар түзөт. Башкача айтканда тамеки апрель айында эгилсе (алардын чабыгы, отоосу) аягында түшүмүн жыйноосу октябрь, ноябрь айларына чейин узарышы мүмкүн. Демек иштин эн кызыган учуру июнь, июль, август айларына туура келет б.а. саратан күндөрү абанын ысыктыгы +40⁰, +43⁰ градус болгондо талаада иштөөгө мажбур болушат.

Эң ачынаары Кыргызстандык мигранттардын эч кандай жазуу түрүндөгү келишим түзбөгөндүгү. Көбүнчө ооз эки келишим түзүшөт. Иш жүзүндө ал келишим канча пайызга аткарылат, ага эч ким кепил болбойт. Иш берүүчү “кожоюн” - формалдуу түрдө айлык эмгек акысын түзүп коюшу мүмкүн, же иш бүткөндө силерди жыргатам, силерди акча менен туюнтсам деген жалган убадалар менен көнүлдөрүн тойгузушу мүмкүн. Мигранттардын бир айлык иштеген эмгек акысы 3-4миң теңгени (доллар менен алганда 20,25 доллар) түзүшү мүмкүн. Бул алган айлыгы бир айдагы жеген ичкенинен, сигаретинен ашпайт. Жогоруда айтылгандай мигранттар үй-бүлөсү менен баргандыктан, жаш балдары жана өспүрүмдөр, чондор менен тең иштөөгө аргасыз болушат. Көбүнчө тамекини үзүп топтоо, аларды тигүү, кургатуу – булардын бардыгы кол иши менен гана болот. Бир күндүк иш убактысы таң заардан күн батканга чейин узарат. Эс алуу күндөрүн билишпейт. Пешенесине жараша жаан күндөрү гана эс алууга мүмкүнчүлүк туулат. Уч-төрт айлап иштесе да бир сом акчанын жүзүн көрбөй иштеген учурлар да жок эмес. Эгерде иш акысын сурашса “сен жакшы иштесең гана айлыгыңды аласың, болбосо жеген – ичкениңе, жашаган жериңе кайра мага карыз болуп каласың” деген өктөөм сөз менен тил угуп калуулары мүмкүн.

Практика жүзүндө кыргыз мигранттарын иштетип, аягында акчасын бербей кууп салган учурларда кездешет. Ошондуктан мигранттар тапкан аз акчасына кайыл болуп, аны аман – эсен өз үйүнө жеткирүү үчүн эки көзү төрт болот, б.а. жолдо келе жатканда милицияларга алдырбай, таможнядан өтүп кетүү алардын экинчи чоң көйгөйүнө айланган.

КР Эмгек миграциясы жана жаштар иштери министрлигинин маалыматы боюнча 500 миңден ашуун кыргызстандыктар Россияныны аймагында жашап иштеп жатышат. Бул маалымат мынданда жогору болушу мүмкүн. Себеби көпчүлүк жердештерибиз официалдуу уруксаты жок жашап жүргөндөрү бар.

2012-жылы Россиянын аймагында иштеп, каттоодон өткөн Кыргызстандыктардын эсеби

Профессия	Адам саны	Профессия	Адам саны
Бухгалтерлер	443	Механиктер	6358
Агрономдор	195	Бала багуучу	3501
Сүрөтчүлөр	391	Байланыш тармактары	707
Темирчилер (кузнец)	114	Маляр	4995
Плотниктер	13355	Суу чарба тармагы (водопроводчик)	4760
Машенеткалар	1160	Программистер	354
Ашпозчулар	3240	Сатуучулар	4824

Тиш дарыгер	319	Стенографиктер	91
Конструктор	564	Майда соодагерлер	475
Врачтар	402	Топограф	237
Проектировщиктер	594	Тигүүчү	355
Айдоочулар	21182	Окутуучулар	12719
Электриктер	8614	Техниктер	2361
инженерлер	821	Официанттар	3263
Слесарлар	1475	Ширетүүчүлөр ж.б	10963
Прораб (техник)	1964	Баары	
Ювелир тарм	408		
Кара жумуш (адистиги жоктор)	73318		
Башкаруучу	798		
Каменщиктер	16415		
Баары:			314039

Акча которуулар:

Россиянын өзүнөн эле 2012 жылы күнүнө 1 млн. доллардан 2 млн. долларга чейин которулат, жылына 300-346 млн. доллар.

Акча которуулардын түрлөрү:

Вестрен Юнион, Мони Грам, Золотая Корона, Анелик ж.б.

Эмгек мигранттарынын ишке орношуу боюнча статистикалык эсеби

Катар №	Мигранттардын эмгекке орношуу каналдары	%
1	Туугандарынын, досторунун, таныштарынын жардамы менен	48
2	Өз алдынча	26
3	Жеке-ортомчу жактардын жардамында	12
4	Интернет, газета ж.б. маалымат каражаттарынын жардамында	9
5	Официалдуу структуралардын (эмгеке орноштуруу кызматы ж.б.) жардамында	5
6	Жана башка	-
	Баары:	100%

Маалыматтар Кыргыз Республикасынын Эмгек миграциясы жана жаштар саясаты министринин маалыматы боюнча алынды.

Проблемалар – Биздин – өлкөдө мамлекеттер аралык деңгээлдеги тең ата мигранттардын укук, нормаларын, таламдарын талашкан мамлекеттик органдардын жетишсиздиги. М: Бизде миграция боюнча эки мыйзамды карап көрөлү:

1) “Тышкы миграция” боюнча мыйзам.

2) “Кыргыз Республикасында жашап жана иштеп жаткан чет өлкөлүк жараандар” жөнүндө мыйзам. Ушул мыйзам боюнча мыйзамда так жана даана көрсөтүлгөн КРда жашаган, окуган жана иштеп жаткан чет өлкөлүк жараандар КРнын өздөрүнүн жараандары кандай укуктук нормаларга ээ болсо – алар да ошондой укуктарга ээ деп, мындай укуктарды чет өлкөлүк жараандар эң жакшы колдонуп, пайдаланып жатышат. Эми суроо коюп көрөлү, ушундай укуктук нормаларды биздин чет өлкөдө иштеген жараандарыбыз пайдалана алалдыбы – бул суроо ачык бойдон калып келе жатат. Экинчиден, 2007 – жылы Кыргызстан, Казакстан жана Өзбекстандын ортосунда “Миграция маселеси боюнча кызматташтыктын программасы” деген меморандумга кол коюлган. Бирок практика жүзүндө өтө начар деңгээлде иштеп

жатат.

Адабияттар:

1. КРнын “тышкы миграция жөнүндө” деген мыйзамы 21.11.2005-ж.
2. КРнын “ички миграция жөнүндө” деген мыйзамы 30.07.2008ж. жана 16.10.2009ж.
3. КР “Качкындар жөнүндө” мыйзамы 25.03.2005ж.
4. КРнын эмгек кодекси 25.05.2006ж.
5. КРнын жарандарынын чет өлкөдө жумушка орноштуруу боюнча КРнын өкмөтүнүн токтому 12.08.2008 ж.